

Justiitsministeerium

01.09.2025

Arvamus karistusseadustiku muutmise seaduse (nõusolekupõhine seksuaalvägivalla käsitus) kohta, millega õigusteaduskond ühineb ka Tartu ringkonnakohtu arvamusega

Justiitsministeerium on esitanud Tartu Ülikooli õigusteaduskonnale karistusseadustiku muutmise seaduse (nõusolekupõhine seksuaalvägivalla käsitus) eelnõu arvamuse avaldamiseks. Oleme selle eest tänulikud, kuid anname ühtlasi teada, et me ei pea põhjendatuks eelnõus esitatud ettepanekuid. Märgime, et toetame täies mahus Tartu ringkonnakohtu seisukohti, kuid esitame lisaks ka omapoolsed täiendavad kaalutlused.

Esmalt leiame, et eelnõu ei ole kooskõlas kriminaliseerimisprotsessi aluspõhimõtetega, kuna ei vasta ammendavalt elementaarsetele küsimustele selle kohta, miks seadust muudetakse ja miks on valitud just esitatud viis seaduse muutmiseks. Selle seisukoha põhjendamiseks esitame järgmised argumentid:

1. Kuigi juba 20.01.2025 aasta arvamuses nõusolekuseaduse VTK-le avaldasime seisukohta, et seadusandja ei ole JAH-mudeli valikul pakkunud veenvaid põhjendusi, ei ole eelnõuga olukord paranenud. Jätkuvalt puudub JAH- ja EI-mudeli võrdlus (ja täiendavate lahendusvariantide kaalumine). Veelgi enam puudub argumenteeritud selgitus selle kohta, miks kehtivat seadust on vaja muuta. Eelnõus ei ole kohtupraktika ning juhtumite analüüsi, millest nähtuks, millised on need konkreetset elulised olukorrad, mis praegusel hetkel ei päädi kriminaalkaristusega vägistamise eest, kuigi peaksid. Oluline on seejuures tähele panna, et need elulised olukorrad peaksid olema lahendatavad just materiaaõiguse muutmise teel. Ümberpööratud tõendamiskoormise kasutamine, millist plaani eelnõus küll eitatakse, kuid millele JAH-mudeli pooldajad sageli sisuliselt rõhuvad, ei saa kriminaalmenetluses kõne alla tulla lähtuvalt põhiseaduslikust printsipist - süütuse presumptsioonist. Seletuskirja lk-l 1 on problemaatiliste olukordade kohta öeldud järgnevat: *“Praegu on nii, et kui inimene pöördub politsei poole ja teatab, et teda vägistati, aga selle käigus ei kasutatud vägivalda ning ta ei olnud abitusseisundis (ehk olukorras, kus inimene pole võimeline vastupanu osutama ega toiminust aru saama), ent ometi ta ei soovinud selles seksuaaltegevuses osaleda, siis kehtiva seaduse järgi ei ole vägistamise kuriteokoosseis täidetud. Kui kriminaalmenetlust ei alustata, ei ole võimalik uurida, kas selline tegu toimus või mitte, ammugi pole võimalik jõuda kohtuotsuse tegemiseni.”* Millised on aga reaalsed elulised olukorrad, kus see on juhtunud ja probleemiks on olnud KarS § 141 sõnastus, eelnõus ei selgu.
2. Juhime tähelepanu sellele, et nõusoleku puudumine tuleb millegi olemasolust tuletada. Vastasel juhul taandub KarS § 141 tõepoolest näpuga näitamise sätteks, mille eest on erinevad osapooled seadusandjat korduvalt mh süütuse presumptsiooni kontekstis hoiatatud. Meie hinnangul peakski koosseis olema sõnastatud selliselt, ja hetkel ta seda ka on, et tõendada tuleb asjaolu, mille tõttu vahekord vaatamata kannatanu nõusoleku puudumisele aset leidis – olgu selleks siis vägivald, abitusseisund, võimuseisund (mis hetkel, tõsi, on kvalifitseeritav KarS § 143 järgi) vms. Võimalus on kehtivas koosseisus toodud vastupanu surmamise vahendite loetelu laiendada – lisadagi võimuseisundi kuritarvitamine, sõltuvus süüdlasest, tuua ära abitusseisundi täpsem kirjeldus (kuigi Riigikohtu praktika järgi on see lai mõiste, võib Riigikohtu praktikas kirjeldatud abitusseisundit hõlmavad asjaolud koosseisus ka eraldi ära nimetada) ja teha muud

vajalikud täiendused. Meie ei ole siiani välja suutnud mõelda elulist näidet olukorrast, kus isik ei anna nõusolekut, suguühe ikkagi toimub ja mitte ühtegi suguühet soodustavat muud asjaolu, st kannatanu vastupanu murdvat asjaolu ei esine. Seepärast ongi oluline, et seadusandja ise tooks reaalsed näited, mis ilmestaksid seda, et just materiaaloiguse, st KarS § 141 sõnastus on jätnud kannatanu kaitseta. Rõhutame, et need näited ei saa hõlmata menetluslikke probleeme, sest vägistamine on ja jääb kuriteoks, milles on süüd tulenevalt selle eripärast keeruline tõendada (tihti sõna-sõna vastu olukord). Rõhutame sedagi, et eksimused kohtupraktikas (sh lahendid, mis on nt vastuolus Riigikohtu praktikaga) ning menetlejate leige huvi ja madal võimekus (kui see tõepoolest Eestis probleemiks peaks olema) vägistamiskaasuseid edukalt lahendada ei ole lahendatavad materiaaloiguse muutmise, vaid koolitustega, praktika suunamisega läbi juhiste jne. Ka ühiskonda ei harita karistusõiguse muutmise, vaid kvaliteetse hariduse, teavituskampaaniatega jm vahenditega.

Eelnevad on meie hinnangul põhimõttelised, struktuursed probleemid, mille tulemusena on sündinud eelnõu, mille teostus, sh ülesehitus, sõnastus jms on väga problemaatiline. Toome siinkohal välja mõned olulisemad probleemid, kuid märgime, et ainuüksi oma keerukuse, viie lõikega, on plaanitav KarS § 141 raskesti hoomatav, tõlgendatav ja mõistetav.

1. Eelnõu järgi on nõusolekut võimalik väljendada ka "muul viisil". Ennast saab väljendada verbaalselt (sõnaliselt, kirjalikult, viipekeeles) või mitteverbaalselt käitumuslikult nt žestikuleerides vms. Seda, milline on kolmas ehk muu viis, ei ole selgitatud. Kas selleks on eelnõu koostajate hinnangul näiteks füsioloogiline reaktsioon, mis võib toimuda isegi juhul, kui nõusolek puudub? Selline lähenemine ei ole kindlasti kannatanute huvidega kooskõlas.
2. Eelnõuga jääb vastuseta, kas raske psüühikahäirega isik üldse saab anda nõusolekut suguühete toimumiseks. Sellekohast põhjalikumat käsitlust vt Tartu ringkonnakohtu arvamusest.
3. Normitehniliselt on problemaatiline vaba nõusoleku selgitus plaanitava KarS § 141 lg 5 järgi. Plaanitava lg 1 kohaselt on karistatav inimese vaba ja väljendatud nõusolekuta temaga suguühetesse astumine. Kui lg-s 1 kirjeldatule lisandub vägivald, siis on tegu kvalifitseeritav juba lg 1-2 järgi. Samas on lg-s 5 defineeritud, millal ei ole tegemist vabalt väljendatud nõusolekuga ning seal all on ka vägivald. Veelgi keerulisemaks läheb seos lg 1-2 olukorraga, mille kohaselt pannakse tegu toime ära kasutades kannatanu seisundit, milles ta ei olnud võimeline vastupanu osutama või toimumust aru saama. Selle alla sobiks kõik lg 5 p-s 3 toodu. Lisaks on lg 5 p-s 3 kasutatud väljendit soovis või teadis, mistõttu on vajalik nende seisundite suhtes kavatsesus või otsene tahtlus. Samas jääb selgusetuks, miks on just nende tingimuste osas vaja otsest tahtlust või kavatsesust, arvestades et kehtiva seaduse kohaselt piisab kõigil juhtudel, sh ka abitusseisundi puhul, kaudsest tahtlusest. Lisaks puudub ka põhjendus, millest lähtuvalt on toodud lg 5 p -3 asjaolud ning millise intensiivsusega need peavad esinema. Eelnõus planeeritavate muudatuste raskesti arusaadavuse põhjuseks on asjaolu, et puudub analüüs, millised juhtumid peaksid olema karistatavad, kuid kehtiva karistusseadustiku järgi ei ole. Seetõttu on ka keeruline määrata neid tingimusi, milliste esinemisel peaks tegu olema karistatav.
4. Veenev ei ole eelnõu seletuskirjas toodud käsitus sellest, et süütuse presumptsiooni eelnõuga oluliselt ei riivata. Vastupidi, on suur oht, et süüdistatavalt hakatakse vaikimisi eeldama nõusoleku olemasolu tõendamist, kuivõrd millegi puudumist on väga keerukas tõendada. Ilmselgelt ei piirdu kannatanu roll enamikel juhtudel menetluses sellega, et ta ütleb, et polnud vahekorraga nõus. Pigem on alust karta, et kannatanult hakatakse veelgi detailsemalt uurima (kas või kaitsepoole algatusel) tema seksuaalkäitumise, selle ajaloo jm kohta, kui soovitakse saada kinnitust sellele, et kannatanu ikkagi nõusolekut ei andnud.

Raskesti hoomatav norm muudab keeruliseks selle praktikas rakendamise. Menetlejal on raske aru saada sellest, millisel juhul on tegu karistatav ning seetõttu ka sellest, kas konkreetsel juhul on alust kriminaalmenetluse läbiviimiseks. Eeltoodu võib kaasa tuua väga erinevat praktikat. Muidugi on lootust, et ükskord kõrgema astme kohtulahendid aitavad arusaamist normi tähendusest

ühtlustada, kuid paratamatult võtab see aastaid aega. Inimestega, nii süüdistavate kui ka kannatanutega, ei tohiks kriminaalmenetluse kaudu katsetada, millisel juhul on tegemist nõusolekuta seksuaalvahekorraga loodava KarS § 141 tähenduses. Karistusnormi sõnastamine viisil, mis vajab tõlgendamist, ei tähenda tingimata selle vastuolu PS § 23 lg-st 1 tuleneva määratletuse nõudega. On vältimatu, et paljud seadused sisaldavad suuremal või vähemal määral ebamääraseid mõisteid, mille tõlgendamine ja sisustamine on praktika küsimus. Samas ei ole õige karistusõiguse normi sõnastada viisil, mille puhul on juba eos näha, et selle raskesti hoomatavus ja keeruline sõnastus toob kaasa suurt segadust, ja seda eriti juhul, kui muudatuse eesmärk isegi pole selge.

Viimaks märgime, et karistusseaduse muudatust ei tohi põhjendada üksnes rahvusvahelise õigusega ega ka survegruppide tegevusega. Seadusandjal on alati võimalus ja kohustus valida just siseriiklikule karistusõigus- ja kriminaalmenetlussüsteemile sobiv lahendus ning esitada tasakaalukas muudatustepakett. Käesoleval juhul ei ole seadusandjal see meie hinnangul õnnestunud.

Lugupidamisega

Anneli Soo
Kaasprofessor
Karistusõiguse osakonna juhataja